З усіх загадок, які доводилося розв’язувати моєму другові, містеру Шерлоку Холмсу, за роки нашого знайомства, було лише дві, що їх я запропонував його увазі: про палець містера Гезерлі та про божевілля полковника Ворбертона. Остання з них мала розлоге поле для тонких і самобутніх спостережень, зате перша була такою дивовижною щодо зав’язки й такою драматичною щодо подробиць, що насамперед заслуговувала б на місце в моїх нотатках, хоч і не дала моєму другові змоги розкрити ті його методи міркувань, завдяки яким він досягав таких відчутних результатів. Про цю історію, пригадую я, не раз писалося в газетах, але, як і всі подібні розповіді, на сторінках газет вона справляла набагато менше враження, ніж тоді, коли її розповідав очевидець, і події поволі розгорталися перед нашими очима, а таємниця розкривалася крок за кроком, підводячи нас до істини. Свого часу обставини цієї справи глибоко вразили мене, і навіть проміжок у два роки анітрохи не послабив цих вражень.

Те, про що я хочу нині розповісти, сталося влітку 1889 року, невдовзі після мого весілля. Я знову повернувся до своєї практики й зовсім залишив Холмсове помешкання на Бейкер-стрит, хоча й частенько відвідував його і вряди-годи навіть переконував забути свої богемні звички й частіше приходити до нас. Практика моя дедалі розгорталася, а оскільки мешкав я неподалік від Падинґтонського вокзалу, то мав декілька пацієнтів серед тамтешніх службовців. Один з них, якого я вилікував від тяжкої, виснажливої хвороби, як тільки міг розхвалював мої здібності й посилав до мене кожного, хто мав потребу в лікарському обстеженні.

Одного ранку, годині о сьомій, мене розбудила служниця, постукавши в двері, й повідомила, що прийшли двоє з Падинґтона й чекають на мене в приймальні. Я поспіхом одягнувся, бо знав, що пригоди на залізниці звичайно не бувають легкими. Тільки-но я зійшов донизу, як із приймальні, щільно зачинивши за собою двері, вийшов мій давній приятель-кондуктор.

— Я привів його сюди, — прошепотів він, показавши пальцем через плече, — з ним усе гаразд.

— З ким? — спитав я, бо мені здавалося, що він замкнув у моїй кімнаті бозна-яку чудернацьку істоту.

— Це новий пацієнт, — так само прошепотів він. — Я гадав, що краще вже сам приведу його до вас, а то ще втече. Він там, із ним усе гаразд. А мені вже час іти, докторе, — адже я маю такі самі обов’язки, як і ви.

Я увійшов до приймальні й побачив джентльмена, що сидів біля столу. Він був убраний у недорогий твідовий костюм, а м’який його кашкет лежав на моїх книжках. Одна рука в нього була перев’язана хустинкою в кривавих плямах. Він був молодий — років двадцяти п’яти — і мав вольове, мужнє, але страшенно бліде обличчя, немов людина, чимось приголомшена, яка й досі не може зібратися на силі.

— Пробачте, що так рано потурбував вас, докторе, — мовив він, — але цієї ночі зі мною скоїлося щось жахливе. Я приїхав ранковим потягом, і коли почав розпитувати в Падинґтоні, де тут можна знайти лікаря, то цей джентльмен люб’язно провів мене до вас. Я дав служниці свою картку, але, як бачу, вона залишила її на столі.

Я взяв картку й прочитав: "Містер Віктор Гезерлі, інженер-гідравлік, Вікторія-стрит, 16-а, 4-й поверх" — то були ім’я, адреса та рід занять мого вранішнього відвідувача.

— Щиро шкодую, що змусив вас чекати, — сказав я, сідаючи до столу. — Адже ви цілу ніч їхали потягом, — річ не з веселих.

— О, цієї ночі я нітрохи не нудьгував, — відповів він і зареготав. Сміявся він на весь голос, на дзвінкій, високій ноті, здригаючись усім тілом. Мені, як лікареві, цей сміх не сподобався.

— Стійте! Зупиніться! — вигукнув я й налив з карафки води.

На жаль, і це не допомогло. Ним оволодів один із тих істеричних нападів, що трапляються в сильних натур після великого струсу. Нарешті він трохи заспокоївся, але був так само блідий і спітнілий.

— Якого дурня я клею, — видихнув він.

— Дарма, дарма. Ось випийте. — Я додав до води трохи бренді, і його бліді щоки почали рожевішати.

— Отак краще, — сказав він. — А тепер, докторе, подивіться, будь ласка, на мій палець, або радше на те місце, де він був колись.

Він розв’язав хустину й простяг руку. Навіть мої звичні нерви не витримали такого видовища. На руці стирчало лише чотири пальці, а на місці великого видніла страшна, червона, здута рана. Палець було відірвано чи відрубано біля самого кореня.

— Боже милий! — вигукнув я. — Яка страхітлива рана! Крові, напевно, витекло чимало.

— Авжеж. Після удару я знепритомнів і пролежав так, гадаю, досить довго. Коли я отямився, то побачив, що кров усе ще біжить, перев’язав зап’ясток хустиною й закрутив тріскою.

— Чудово! З вас вийшов би хірург.

— Ні, просто я добре знаюся на гідравліці

— Удару завдано, — мовив я, — якимось важким і гострим знаряддям.

— Схожим на різницький сікач, — додав він.

— Гадаю, що випадково?

— Аж ніяк.

— То це напад?

— Цілком можливо.

— Ви лякаєте мене.

Я промив рану, огорнув її ватою й перев’язав бинтами з карболкою; пацієнт сидів на стільці мовчки й жодного разу навіть не скривився, лише часом стискував зуби.

— Ну, то як? — спитав я, закінчивши.

— Пречудово! Після вашого бренді та перев’язки я немовби на світ народився. Я був зовсім знесилений, адже мені стільки довелося пережити.

— То краще не говорімо про це, щоб не хвилювати вас.

— Ні, тепер уже ні. Все одно доведеться розповідати в поліції. Але, між нами кажучи, лише оця рана може змусити їх повірити моїм свідченням. Пригода справді надзвичайна, а підтвердити її більше нічим; навіть якщо мені й повірять, ті докази, які я наведу, такі непевні, що навряд чи вистачить їх для правосуддя.

— Стривайте! — вигукнув я. — То це загадка, яку ви не можете розв’язати? Тоді я порадив би вам, перш ніж іти до поліції, завітати до мого друга, містера Шерлока Холмса.

— Так, я чув про цього джентльмена, — відповів мій відвідувач. — Буду радий, якщо він візьметься до цієї справи, хоч мені все одно потім доведеться повідомити поліцію. Чи не відрекомендуєте ви мене йому?

— Навіть більше. Я сам одвезу вас до нього.

— Я буду щиро вдячний вам.

— Тоді зараз наймемо кеб і поїдемо. Встигнемо якраз до сніданку. Чи в змозі ви їхати?

— Так. Я не заспокоюся, доки не розкажу комусь цієї історії.

— Тоді служниця викличе кеб, а я за хвилину буду готовий.

Я побіг нагору, кількома словами розповів дружині, що сталось, і за п’ять хвилин уже сидів зі своїм новим знайомим у кебі, що віз нас до Бейкер-стрит.

Шерлок Холмс, як я й сподівався, ще в халаті сидів у вітальні, переглядаючи сторінку "Таймса" з оголошеннями про розшук і курячи люльку, яку щоранку перед сніданням набивав сумішшю всіх сортів тютюну, що лишався з учорашнього дня, — мій друг старанно збирав цей тютюн і висушував на полиці каміна. Він прийняв нас, як і завжди, спокійно й гостинно, замовив яєчню з шинкою, й ми добряче попоїли. Коли сніданок скінчився, Холмс посадив нашого нового знайомого на канапу, поклавши йому під голову подушку, й поставив поряд із ним склянку води з бренді.

— Бачу одразу, з вами сталося щось незвичайне, містере Гезерлі, — мовив він. — Влаштовуйтесь зручніше на цій канапі й почувайтеся як удома. Розкажіть нам, що зможете, а якщо вам погіршає, то зупиніться й зміцніть свої сили оцими легенькими ліками.

— Дякую, — відказав мій пацієнт, — але я й так почуваю себе цілком іншою людиною після докторової перев’язки, а ваш сніданок, гадаю, зовсім завершив лікування. Я не хотів би гайнувати ваш час, тож одразу почну розповідати про свої дивовижні пригоди.

Холмс сів у велике крісло і втомлено заплющив очі, що насправді свідчило лише про його жадібну цікавість; я вмостився навпроти, й ми взялися слухати дивну історію, яку аж до найменших подробиць переповідав наш відвідувач.

— Вам слід знати, — мовив він, — що я — сирота й парубок, живу сам у своєму лондонському помешканні. За фахом я — інженер-гідравлік і набув чималого досвіду, сім років працюючи у відомій ґринвіцькій фірмі "Вессон і Мейтсон". Але два роки тому, дістався в спадщину від свого померлого батька чималі гроші, я вирішив узятися за власну справу й відкрив контору на Вікторія-стрит.

Напевно, кожен, хто вперше береться за власну справу, спочатку бідує. Точнісінько так сталося й зі мною. За два роки я дав лише три поради й виконав одну невеличку роботу, — от і все, що принесла мені моя професія. Увесь мій прибуток із неї становив лише двадцять сім фунтів десять шилінґів. Щодня з дев’ятої до четвертої години я сидів у своїй комірчині і нарешті з тяжким серцем почав розуміти, що справжньої роботи так ніколи й не матиму.

Аж учора, коли я вже збирався йти, клерк доповів, що мене хоче бачити в справах якийсь джентльмен. Він подав мені картку з ім’ям: "Полковник Лізандер Старк". А за ним увійшов і сам полковник — чоловік досить високий, але надзвичайно худий. Ніколи я ще не бачив таких людей. Усе обличчя його, здавалося, пішло в ніс і підборіддя, а шкіра так обтягувала щоки, що вилиці аж випиналися. Проте все-таки це було в нього вродженим, а не від хвороби, бо очі його блищали, та й рухався він упевнено і спритно. Вбраний він був просто, але охайно, а літ мав, як мені здалося, десь із сорок.

"Містер Гезерлі? — сказав він із німецькою вимовою. — Вас рекомендували мені не лише як досвідченого фахівця, а й як скромну людину, що вміє приховувати таємниці".

Я вклонився, вельми потішений, як і кожний молодик, що почув би такі слова.

"Дозвольте спитати, хто дав мені таку добру рекомендацію?"

"Поки що про це краще не говорити. З того самого джерела мені відомо, що ви сирота, неодружений і мешкаєте в Лондоні самі".

"Цілковита правда, — відповів я, — але, пробачте, я не доберу, до чого тут мій професійний досвід. Адже ви звернулися до мене в якійсь справі?"

"Саме так. Ви зараз побачите, що все, про що я кажу, стосується цієї справи. Я хочу доручити вам роботу, але вона повинна зберігатися в таємниці, — в цілковитій таємниці, розумієте? — а цього слід чекати скоріше від людини самотньої, ніж від такої, що живе в родинному колі".

"Якщо я пообіцяю зберегти таємницю, — мовив я, — то можете бути певні, що я ніколи не зламаю свого слова".

Поки я це говорив, він пильно оглянув мене, і я подумав, що ніколи ще не бачив такого підозріливого, недовірливого погляду.

"То ви обіцяєте?" — спитав він нарешті.

"Так, обіцяю".

"Обіцяєте мовчати до роботи, під час роботи й потім? Ніколи не згадувати про неї ані на словах, ані письмово?"

"Я вже дав вам слово".

"От і добре..." — він раптом скочив, блискавично стрибнув до дверей і навстіж прочинив їх. На сходах не було нікого.

"Усе гаразд, — мовив він, повертаючись. — Адже відомо, як клерки полюбляють цікавитися справами своїх господарів. Тепер можна поговорити спокійно". Він підсунув свій стілець упритул до мого і знов утупився в мене тим самим пронизливим, недовірливим поглядом.

Якась відраза й страх прокинулися в мені від дивної поведінки цього худого чоловіка. Навіть побоювання втратити клієнта не могло примусити мене чекати, поки він заговорить.

"Прошу вас пояснити, в чому річ, сер, — мовив я. — Я надто ціную свій час".

Хай мені Господь пробачить ці слова, але вони самі злетіли з моїх уст.

"Яка ваша думка про п’ятдесят ґіней за одну ніч роботи?" — спитав він.

"Що ж, пречудово".

"Я сказав — за одну ніч роботи, але краще сказати — за годину. Я хочу знати вашу думку про гідравлічний прес, який вийшов з ладу. Якщо ви покажете нам, у чому річ, ми самі швидко полагодимо його. Що ви про це скажете?"

"Що ж, робота неважка, а платня добра".

"Отож. Нам хотілося б, щоб ви приїхали цього вечора останнім потягом".

"Куди?"

"До Айфорда, що в Беркширі. Це невеличке село на межі з Оксфордширом, за сім миль від Рединґа. З Падинґтона якраз відходить потяг, що прибуває туди чверть на дванадцяту".

"Дуже добре".

"Я зустріну вас в екіпажі".

"То нам доведеться їхати екіпажем?"

"Так, наша місцина далеко від села, за добрих сім миль від станції".

"То ми навряд чи доїдемо раніше ніж опівночі. Та й зворотного потяга теж, гадаю, вже не буде. Доведеться залишитися у вас на ніч".

"Що ж, це дуже просто".

"Але не дуже зручно. Чи не можна мені приїхати якось іншим разом?"

"Як на мене, найкраще буде, якщо ви приїдете пізньої пори. Саме за незручності ми й платимо вам, молодій і нікому не відомій людині, такі гроші, за які могли б дістати пораду найкращого знавця вашого фаху. Проте, звичайно, якщо такі умови вам не до душі, ви ще маєте час відмовитися".

Я подумав про те, як знадобилися б мені зараз п’ятдесят ґіней. "Ні, ні, — мовив я, — я згоден на все, що ви забажаєте. Однак мені теж слід було б знати, чого від мене хочуть".

"Саме так. Природно, що обіцянка зберігати таємницю, яку ви нам дали, збудила вашу цікавість. Я анітрохи не хочу, щоб ви брали на себе якісь обов’язки, не знаючи про подробиці. Сподіваюся, нас ніхто не підслуховує?"

"Ніхто".

"Річ ось у чім. Вам, напевно, відомо, що сукновальна глина — дуже цінна сировина і що поклади її знайдено лише в одному чи двох місцях Англії?"

"Я чув про це".

"Нещодавно я купив невеличку ділянку землі, зовсім маленьку, за десять миль від Рединґа. Аж раптом мені пощастило — на одному з полів я знайшов великий поклад сукновальної глини. Я оглянув його й побачив, що це лише вузенький перешийок між двома величезними покладами, які лежать ліворуч і праворуч, на землях моїх сусідів. Ці добрі люди й не відають про те, що в їхній землі сховано скарб — не менш цінний, ніж золото. Звичайно, мені вигідно було б купити їхню землю, перш ніж вони довідаються про її справжню вартість, але, на жаль, я не маю на це достатніх коштів. Я поділився своєю таємницею з кількома приятелями, й вони запропонували нишком, не кажучи нікому ані слова, розробляти наш власний поклад, щоб роздобути гроші для купівлі сусідських полів. Цим ми й заклопотані останнім часом, а щоб допомогти собі в роботі, поставили ще й гідравлічний прес. Цей прес, як я вже пояснив вам, вийшов з ладу, й ми хотіли б спитати у вас поради. Ми ревно зберігаємо нашу таємницю, адже тільки-но стане відомо, що до нашої маленької оселі їздять інженери-гідравліки, як одразу почнуться всілякі розпитування, всім про все стане відомо, і —

прощавайте тоді сусідські поля, а з ними й наші наміри. Через те я й узяв з вас обіцянку не говорити жодній людині, що ви цього вечора їдете до Айфорда. Сподіваюся, вам усе зрозуміло?"

"Авжеж, усе, — відповів я. — Крім хіба що одного: навіщо вам гідравлічний прес, адже сукновальну глину, як я знаю, добувають із копальні, як пісок".

"Та, — байдуже одказав він, — ми працюємо власними методами. Щоб про нашу глину не довідались сусіди, ми її пресуємо в цеглини. Але то дрібниця. Я маю до вас повну довіру, містере Гезерлі, тож і розповів усе. — Говорячи це, він підвівся. — Тож чекаю вас в Айфорді чверть на дванадцяту".

"Я обов’язково приїду".

"І нікому ані слова".

Він востаннє глянув на мене довгим, пронизливим поглядом і, потиснувши мою руку своєю холодною, вогкою долонею, поспіхом вийшов з кімнати.

Спокійно поміркувавши над усім цим, я все-таки — як ви й самі, напевно, розумієте — ніяк не міг позбутися здивування щодо цього химерного доручення. З одного боку, звичайно, я радів, бо платню мені запропонували вдесятеро вишу за ту, що я призначив би сам; до того ж є надія, що за цим замовленням не забаряться й наступні. Але, з іншого боку, обличчя й поведінка мого замовника так прикро мене вразили, що мені цілий вечір здавалося, ніби вся ця історія з сукновальною глиною — не така вже й вагома причина приїжджати опівночі, аби не було поголосу. Проте я відкинув геть усі свої страхи, повечеряв як слід і вирушив у дорогу, не забуваючи про обіцянку тримати рота на замку.

У Рединґу мені довелося пересісти. Однак я все-таки встиг до останнього потяга на Айфорд і невдовзі по одинадцятій прибув на невеличку похмуру станцію. Я був єдиним пасажиром, що висів там; на платформі не було нікого, крім сонного носія з ліхтарем. За воротьми я побачив свого вранішнього знайомця, що чекав мене в затінку біля дороги. Не сказавши ані слова, він схопив мене за руку й затяг до екіпажа, дверцята якого були вже відчинені. Затуливши з обох боків віконця, він постукав до візника, й кінь щосили рвонув уперед.

— Один кінь? — спитав Холмс.

— Так, лише один.

— Чи помітили ви масть?

— Так, бо екіпаж стояв під ліхтарем. Кінь був гнідий.

— Утомлений чи свіжий?

— Свіжий, шерсть у нього блищала.

— Дякую. Пробачте, що перервав вас. Прошу, продовжуйте свою цікаву розповідь.

— Отже, ми вирушили в дорогу й їхали щонайменше з годину. Полковник Лізандер Старк говорив, що до дому лише сім миль, але, якщо зважити на швидкість, із якою ми мчали, і на час, що проминув, то мені здалося, ніби тих миль було десь із дванадцять. Полковник увесь час мовчки сидів поруч, і я відчував, що він за мною пильнує. Сільські дороги там, мабуть, не дуже добрі, бо нас страшенно хитало туди-сюди. Я визирнув у віконце, щоб подивитися, куди ми їдемо, але крізь темне скло помітив лише окремі плями світла. Кілька разів я брався до розмови, щоб хоч якось розвіяти нудьгу цієї подорожі, але полковник відповідав коротко й неохоче, тож бесіда ніяк не клеїлася. Нарешті

ямкувата дорога змінилася кам’янистою доріжкою і екіпаж зупинився. Полковник Лізандер Старк скочив на землю; коли я вийшов за ним, він потяг мене до ґанку, де виднілися прочинені двері. Отож з екіпажа я ступив просто в коридор, не встигнувши навіть краєм ока розгледіти будинок. Тільки-но я опинився за порогом, як двері важко грюкнули і я почув стукіт коліс екіпажа, що від’їжджав.

У будинку панувала темрява, і полковник, щось бурмочучи, взявся шукати сірників. Аж раптом в іншому кінці коридору двері відчинилися й нас осяяв довгий золотавий промінь світла. Промінь усе ширшав, і на дверях з’явилася жінка з лампою, яку вона тримала над головою; трохи подавшись уперед, жінка розглядала нас. Я помітив, що вона гарна з себе; з блиску її чорної сукні зрозумів, що сукня ця з дорогого краму. Жінка сказала кілька слів чужою мовою, запитуючи про щось мого супутника; він сердито буркнув у відповідь, і вона здригнулася так, що трохи не впустила з рук лампу. Полковник Старк підійшов до неї, щось прошепотів на вухо, провів назад до кімнати й повернувся до мене з лампою в руці.

"Будьте ласкаві, зачекайте з хвилину тут", — мовив він, одчинивши ще одні двері. За ними була маленька, просто опоряджена кімнатка з круглим столом посередині, на якому лежало кілька німецьких книжок. Полковник Старк поставив лампу на фісгармонію біля дверей. "Я не затримуватиму вас надовго", — додав він і зник у темряві.

Я поглянув на книжки, що лежали на столі; хоч я й не знаю німецької мови, але зрозумів, що дві з них були наукові праці, а решта — збірки віршів. Тоді я підійшов до вікна, сподіваючись усе-таки роздивитись, куди я потрапив, але його було щільно затулено дубовою віконницею. Увесь дім був на диво мовчазний. Усюди панувала мертва тиша, лише в коридорі гучно цокав старий годинник. Мене переповнювало неясне почуття тривоги. Що це за німці й що вони роблять у цьому дивному, самотньому місці? І що це за місце? Миль за десять від Айфорда — це все, що я знав, але на північ, на південь, на схід чи на захід — не мав ані найменшої уяви. До того ж, недалеко

Рединґ і, напевно, інші великі міста, тож місцина ця не така вже й глуха. Та цілковита тиша довкола свідчила про те, що ми в селі. Я походжав туди-сюди кімнатою, мугикаючи пісеньку, щоб розвіяти тривогу, й міркував, що незадарма дістану п’ятдесят ґіней.

Несподівано двері кімнати поволі, без жодного звуку відчинилися. В них з’явилася та сама жінка; її оточувала темрява, і жовте світло моєї лампи осяяло її рум’яне, чарівне обличчя. Я помітив, що вона чогось боїться, й холод закрався в моє серце. Тремтячим пальцем вона подала мені знак, щоб я мовчав, і зашепотіла щось каліченою англійською мовою, раз у раз оглядаючись назад, у пітьму, немов переляканий кінь.

"Я піду, — сказала вона, силкуючись, як мені здалося, говорити спокійно. — Я піду. Я не залишуся тут. Вам теж нема чого залишатися".

"Але ж, мадам, — мовив я, — я ще не зробив того, заради чого приїхав. Я не можу піти, поки не огляну машину".

"Вам не слід зволікати, — наполягала вона. — Ідіть через ті двері, там нікого нема! — Побачивши, що я лише посміхаюся й хитаю головою, вона раптом полишила всю свою стриманість і, стиснувши руки, ступила до мене. — В ім’я неба! — прошепотіла вона. — Ідіть звідси, поки не пізно!"

Але я — людина досить упертої вдачі й запалююся ще більше, коли бачу на дорозі якусь перешкоду. Я подумав про платню в п’ятдесят ґіней, про втомливу мандрівку, про ніч, яку мені доведеться перебути на станції. Виходить, усе даремно? Чого це я маю втікати, не виконавши роботи й не дістався належної винагороди? Хтозна, може, ця жінка, яку я вперше бачу, — божевільна. Якомога байдужіше, — хоч, правду кажучи, її поведінка налякала мене більше, ніж було помітно, — я ще раз хитнув головою і заявив про свій намір залишитися. Вона знову заходилася мене умовляти, аж тут десь угорі ляснули двері й на сходах

залунали важкі кроки. На мить вона прислухалася, а потім, відчайдушно сплеснувши руками, зникла так само несподівано й тихо, як і увійшла.

В кімнаті з’явилися полковник Лізандер Старк і маленький товстунчик із сивою бородою, що стирчала просто зі зморщок підборіддя; його відрекомендували мені як містера Ферґюсона.

"Це мій секретар і управитель, — мовив полковник. — До речі, я гадав, що зачинив двері, коли виходив. Чи не протягло вас?"

"Ні, навпаки, — відповів я, — це я сам прочинив двері, бо в кімнаті трохи душно".

Він знову підозріло втупився в мене.

"Час перейти до роботи, — сказав він. — Ми з містером Ферґюсоном проведемо вас до машини".

"Зараз, я тільки візьму капелюх".

"Ні, вона тут, у будинку".

"Хіба ви копаєте сукновальну глину в будинку?"

"Ні, ні. Тут ми її лише пресуємо. Проте яка різниця? Все, що ми від вас хочемо, — то це щоб ви оглянули машину й сказали, що з нею сталося".

Ми зійшли нагору — першим полковник із лампою, за ним — товстун-управитель і я. Цей старий будинок мав цілий лабіринт ходів, коридорів, вузьких кручених сходів та низеньких дверей, пороги яких були стоптані ногами багатьох поколінь, що переступали їх. На першому поверсі не було ані килимів, ані жодного знаку меблів, зі стін обсипався

тиньк і нездоровими зеленими плямами пробивалася волога. Я вдавав, що мене це анітрохи не зачіпає, однак не забував засторог тієї жінки, хоч і не послухався їх, і пильно стежив за своїми двома супутниками. Ферґюсон був похмурий і мовчазний, але з тих кількох слів, які він промовив, я зрозумів, що він із тутешніх.

Полковник Лізандер Старк нарешті зупинився біля низеньких дверей і відімкнув їх. Усередині була маленька прямокутна кімнатка, в якій ми всі троє ледве чи вмістилися б. Ферґюсон залишився за дверима, а ми з полковником увійшли туди.

"Зараз, — пояснив полковник, — ми всередині гідравлічного преса, і якщо раптом хтось увімкнув би його, нам було б непереливки. Стеля цієї кімнати насправді — робоча поверхня толока, що з силою ваги в кілька тонн спускається на цю металеву підлогу. Зовні є кілька бічних циліндрів із водою, що діє на толок, — проте на механіці ви знаєтеся добре. Прес працює, але щось десь заїдає, і він не може розвивати повну потужність. Будьте ласкаві оглянути його й показати нам, що слід полагодити".

Я взяв у нього лампу і якнайуважніше оглянув машину. Вона мала велетенські розміри й була здатна створювати великий тиск. Коли я вийшов з кімнати і взявся за важелі, щось зашипіло, і я зрозумів, що в бічному циліндрі є невеликий витік. Огляд засвідчив, що гумове кільце в одному місці втратило свою еластичність, і крізь нього просочується вода. Це й було причиною спаду потужності машини, і я пояснив це своїм супутникам, які зацікавлено вислухали мої зауваження і розпитали, як усунути цей недолік. Розтлумачивши їм усе, я повернувся до головної камери і взявся її оглядати, щоб хоч якось задовольнити свою цікавість. Одразу було помітно, що вся ця історія з сукновальною глиною — чистісінька вигадка, бо ж нічого не варто було повірити, що така потужна машина призначена для такої нікчемної мети. Стіни камери були дерев’яні, але підлога — залізна, й коли я подивився на неї, то побачив металевий накип. Я нахилився й спробував зішкребти шматочок, щоб розгледіти його краще, аж тут почув приглушений вигук

по-німецьки й побачив бліде, мов у небіжчика, полковникове обличчя, що вирячилось на мене.

"Що ви тут робите?" — спитав він.

Я розлютився, коли зрозумів, як мене піддурили цією побрехенькою, що її він переповів мені.

"Милуюсь вашою сукновальною глиною, — відповів я. — Гадаю, що я міг би дати вам кращу пораду щодо цієї машини, якби знав про її справжнє призначення".

Не встиг я промовити ці слова, як відразу ж пошкодував, що не стримався. Обличчя його скам’яніло, в сірих очах спалахнув лиховісний вогник.

"Чудово, — мовив він, — зараз ви дізнаєтеся про неї все".

Він ступив назад, зачинив двері й повернув у замку ключ. Я кинувся до дверей, смикнув за ручку, тоді замолотив по них, але двері були міцні й не піддавалися.

"Гей! — скрикнув я. — Гей! Полковнику! Випустіть мене!"

Аж раптом серед тиші я почув звук, від якого мені похололо в серці. То було ляскання важелів і плюскіт води з бічного циліндра. Він увімкнув прес. Лампа все ще стояла на підлозі, де я поставив її, коли розглядав накип. При її світлі я побачив, що чорна стеля почала спускатися вниз, до мене, — поволі, поштовхами, але з такою силою, що за хвилину — я знав це краще за будь-кого іншого — мала розчавити мене. Я знову кинувся з криком до дверей і нігтями спробував зірвати замок. Я благав полковника випустити мене, але нещадний ляскіт важелів перекривав усі мої вигуки. Стеля вже була за один-два фути від моєї голови, й, піднявши руку, я міг доторкнутися до її твердої, грубої поверхні. Тієї ж

миті в голові мені сяйнула думка, що смерть моя може виявитись менш болісною від того, як я її зустріну. Якщо лягти обличчям додолу, увесь тягар прийдеться на хребет, і я здригнувся, уявивши собі, як він затріщить. Краще вже лягти на спину, але чи вистачить у мене духу дивитися на зловісну чорну тінь, що насувається на мене? Я вже не міг стояти на повен зріст, але несподівано побачив щось таке, від чого в серці моєму знов зажевріла надія.

Я вже казав, що підлога й стеля камери були залізні, а стіни — дерев’яні. Коли я востаннє гарячково озирнувся, то помітив тонку жовту щілину між двома дошками, яка ширшала й ширшала, поки рухалася стеля. На мить я навіть не повірив, що це вихід, який порятує мене. Наступної миті я кинувся вперед і, напівнепритомний, звалився з іншого боку стіни; отвір закрився, і тріск лампи, а потім стукіт двох металевих плит повідали мені, як близько я був від власної смерті.

Я отямився від того, що хтось відчайдушно смикав мене за руку, й побачив, що лежу на кам’яній підлозі вузького коридору; наді мною схилилася жінка, що лівою рукою тягнула мене, а в правій руці тримала свічку. То була та сама незнайома добродійка, чиї застороги я так по-дурному зневажив.

"Ходімо! Ходімо! — вигукнула вона, задихаючись. — Вони зараз будуть тут. Вони побачать, що вас там нема. Не марнуйте дорогого часу, ходімо!"

Цього разу я нарешті послухав її поради. Якось підвівшися, я побіг за нею коридором, а потім — донизу крученими сходами. Сходи привели нас до іншого, широкого коридору, й ми одразу почули тупіт і два голоси: один з них, угорі, звідки ми щойно спустилися, відповідав іншому, знизу. Моя добродійка зупинилась і озирнулась навколо, не знаючи, що вдіяти. Тоді прочинила двері до спальні, крізь вікно якої яскраво сяяв місяць.

"Це ваш єдиний порятунок, — мовила вона. — Тут високо, але ви, напевно, зможете зіскочити".

Тільки-но вона це сказала, як у дальньому кінці коридору блимнуло світло і я побачив полковника Лізандера Старка, що біг до мене, тримаючи в одній руці ліхтар, а в іншій — щось схоже на різницький сікач. Я метнувся до спальні, відчинив вікно й поглянув униз. Садок, залитий місячним сяйвом, здавався таким затишним, спокійним, привітним... До землі було не більш ніж тридцять футів. Я виліз на підвіконня, але раптом завагався: мені хотілося знати, що стане з моєю рятівницею, якщо цей негідник, що женеться за мною, перейме її. Якщо вона потрапить у біду, — вирішив я, — то я, незважаючи ні на що, допоможу їй. Щойно я про це подумав, як він влетів до кімнати й кинувся повз неї до мене; вона обняла його обома руками, силкуючися втримати на місці.

"Фріце! Фріце! — вигукувала вона по-англійському. — Згадай про свою обіцянку останнього разу! Ти казав, що такого більш не буде! Він мовчатиме! О, він мовчатиме!"

"Ти збожеволіла, Ельзо! — гримнув він, вириваючись з її обіймів. — Він знищить нас. Він забагато бачив. Пусти мене, кажу!"

Він одтрутив її вбік і, підскочивши до вікна, замахнувся своєю зброєю. Я встиг зістрибнути з підвіконня й завис, ухопившись за раму, коли він ударив. Я відчув тупий біль, пальці мої розчепилися, і я впав у садок під вікном.

Падіння приголомшило мене, але не більше; я скочив і щодуху шаснув у кущі, бо розумів, що іще не втік від небезпеки. Несподівано мені запаморочилось у голові. Я поглянув на свою руку, яка тіпалася від болю, й лише тоді побачив, що на ній одрубано великий палець і з рани цебенить кров. Я заходився перев’язувати рану хустинкою, але тієї ж

миті мені зашуміло в вухах, і я впав непритомний серед трояндових кущів.

Як довго я там лежав, сказати не можу. Напевно, досить-таки довго, бо, коли я отямився, місяць уже зійшов і на сході рожевів світанок. Одежа моя геть просякла росою, а рукав був весь закривавлений. Пекучий біль нагадав мені всі подробиці моєї нічної пригоди, і я звівся на ноги, пам’ятаючи про можливу гонитву. Але коли я озирнувся навколо, то не побачив, на превеликий подив, ані будинку, ані садка. Я лежав під огорожею, при дорозі, а трохи далі бовваніла якась велика споруда; коли я дістався до неї, вона виявилася тією самою станцією, куди я прибув увечері. Якби не страшна рана на моїй руці, то все, що сталося, здалося б мені якимось жахливим сном.

Ледве щось розуміючи, я зайшов на станцію й спитав, коли має бути ранковий потяг. Менш ніж за годину мав прибути поїзд до Рединґа. Чергував на станції той самий носій. Я спитав, чи чув він про полковника Лізандера Старка. Ні, він ніколи не чув цього імені. Чи помітив він уночі екіпаж біля станції? Ні, не помітив. Чи є тут поблизу поліційна дільниця? Так, за три милі.

Іти туди нічого було й думати — такий слабий я був. Я вирішив спочатку повернутися до міста, а тоді вже розповісти про все поліції. Десь по шостій годині я вже був у Лондоні, одразу пішов до лікаря перев’язати рану, й він виявився таким люб’язним, що сам привіз мене до вас. Тож я цілком довіряюся вам і ладен послухатися будь-якої вашої поради.

Коли він закінчив свою дивовижну розповідь, ми двоє сиділи деякий час мовчки. Тоді Шерлок Холмс дістав з полиці один із своїх товстих альбомів, де зберігав газетні вирізки.

— Ось повідомлення, яке повинне вас зацікавити, — сказав він. — З’явилося в газетах із рік тому. Подивіться-но:

"9 числа цього місяця пропав безвісти містер Джеремі Гейлінґ, двадцяти шести років, інженер-гідравлік. Вийшов з дому о десятій годині ввечері. Відтоді про нього нічого не відомо. Був одягнений..."

— Ось! Це й був той "останній раз", коли полковникові знадобилося лагодити свою машину.

— Боже милий! — скрикнув мій пацієнт. — То ось що означали жінчині слова!

— Безперечно. Цілком зрозуміло, що полковник — людина холодна і відчайдушна, яка нищить усі перепони на своєму шляху, мов той пірат на загарбаному кораблі. Не можна марнувати ані хвилини, тож, якщо ви зможете ходити, ми негайно вирушимо до Скотленд-Ярду, а потім поїдемо до Рединґа.

За якісь три години ми всі разом сиділи в потязі, що мчав з Рединґа до маленького беркширського села. Ми — тобто Шерлок Холмс, інженер-гідравлік, інспектор Бредстріт із Скотленд-Ярду, агент у цивільному і я. Бредстріт розгорнув перед собою велику карту Англії й циркулем накреслив на ній кільце довкола Айфорда.

— Подивіться-но, — сказав він. — Це коло простирається на десять миль від села. Потрібне нам місце має бути десь усередині. Ви казали — десять миль, сер?

— Так, ми їхали з годину.

— І ви гадаєте, що вони відвезли вас назад, поки ви лежали без тями?

— Виходить, що так. Я пригадую, як мене підняли й кудись понесли.

— Не розумію, — мовив я, — чому вони помилували вас, коли знайшли непритомного в садку. Може, то жінка вблагала цього негідника не чіпати вас?

— Навряд. Такого звірячого обличчя я ще ніколи не бачив.

— Усе це скоро з’ясується, — відказав Бредстріт. — Коло зімкнулося, й зостається лише дізнатися, в якому місці перебувають ті люди, що їх ми розшукуємо.

— Гадаю, що можу вам показати це, — спокійно відповів Холмс.

— Он як! — вигукнув інспектор. — То ви вже маєте свою думку! Подивимось, чи згодні з вами інші. Мені здається, що це на півдні, бо там не так людно.

— А я сказав би, що на сході, — мовив мій пацієнт.

— Скоріше на заході, — зауважив агент у цивільному. — Там є кілька невеличких сіл.

— А мені здається, що на півночі, — відповів я, — бо там немає горбів, а наш друг каже, що не пам’ятає, щоб дорога вела вгору.

— Отакої, — вигукнув зі сміхом інспектор, — чудовий букет думок! Ми перебрали всі сторони світу. Кого ж ви підтримаєте, містере Холмсе?

— Ви всі помиляєтеся.

— Але ж це неможливо!

— Можливо. Ось моя думка. — Він опустив палець на середину кола. — Отут ми їх і знайдемо.

— А подорож у дванадцять миль? — здивовано спитав Гезерлі.

— Шість миль туди й шість назад. Нічого дивного. Ви самі казали, що кінь був свіжий і шерсть у нього лисніла. Хіба могло таке бути після дванадцяти миль важкої дороги?

— Вони й справді могли втнути таке, — зауважив у задумі Бредстріт. — Зрозуміло, що діяння цієї банди сумнівів не викликають.

— Аж ніяк, — мовив Холмс. — Це фальшивомонетники й до того ж добрячі майстри; машину вони застосовують для карбування амальгами[80], що замінює срібло.

— Ми вже чули нещодавно про якусь хитру компанію, що тисячами карбує фальшиві півкрони, — сказав інспектор. — Ми навіть стежили за ними аж до Рединґа, але потім загубили їх; вони так уміло заплутують сліди, що одразу видно досвідчених пройдисвітів. Але цього разу, гадаю, щаслива пригода допоможе нам упіймати їх.

Проте інспектор помилився, й злочинцям не довелося потрапити до рук суддів. Під’їхавши до станції Айфорд, ми побачили велетенський стовп диму, що, немов величезна страусова пір’їна, здіймався над купиною дерев.

— Пожежа? — спитав Холмс, коли потяг із пихкотінням рушив далі.

— Так, сер! — відповів начальник станції.

— Коли загорілося?

— Кажуть, уночі, сер, але зараз он як палає, весь будинок у вогні.

— Чий це будинок?

— Доктора Бічера.

— Скажіть-но мені, — втрутився інженер, — цей доктор Бічер — худорлявий німець із довгим гострим носом?

Начальник станції гучно засміявся.

— Ні, сер, доктор Бічер — чистісінький англієць. Але в нього мешкає якийсь джентльмен, пацієнт, — отой, кажуть, іноземець; він такий сухорлявий, що йому б не зашкодило трохи доброї беркширської яловичини.

Начальник станції ще не скінчив говорити, як ми всі були вже на дорозі до будинку. Вона привела до невисокого пагорба, на вершку якого стояла велика приземкувата, вибілена вапном будівля; з вікон і дверей пашів вогонь, а в садку три пожежні машини марно силкувалися загасити полум’я.

— Це тут! — схвильовано вигукнув Гезерлі. — Ось кам’яниста доріжка, он трояндові кущі, де я лежав. Оце друге вікно — те саме, з якого я вистрибнув.

— Що ж, — мовив Холмс, — урешті-решт ви помстилися їм. Звичайно ж, вогонь від вашої лампи, коли її розчавило пресом, перекинувся на дерев’яну стіну, а ті люди, захопившись гонитвою, нічого не помітили. Погляньте-но, чи нема в цьому натовпі ваших учорашніх приятелів, хоча здається мені, що вони вже за добру сотню миль звідси.

Холмсові побоювання справдилися, бо з того дня ми не чули жодного слова ані про жінку-красуню, ані про лиховісного німця, ані про похмурого англійця. Щоправда, того ранку один селянин бачив віз з кількома людьми, навантажений якимись громіздкими скринями. Віз їхав у бік Рединґа, але потім сліди втікачів загубились, і навіть Холмсова проникливість не могла тут нічого вдіяти.

Пожежників дуже здивував той химерний пристрій, який вони знайшли в будинку, а ще більше — те, що на третьому поверсі на підвіконні лежав відрубаний людський палець. Надвечір їхні зусилля все-таки дали своє: полум’я згасло, але дах уже завалився, й весь будинок перетворився на суцільну руїну; від машини, огляд якої так дорого коштував нашому бідолашному знайомцеві, збереглися хіба що пом’яті циліндри й залізні труби. Поряд у коморі знайшли великий запас нікелю й цини, але жодної монети там не було — їх, напевно, вивезли в отих громіздких скринях, про які тут уже йшлося.

Як наш інженер-гідравлік опинився там, де він прийшов до тями, гадаю, й досі було б таємницею, якби не м’яка глина, що розповіла нам вельми просту історію. Його перенесли двоє, причому в одного сліди були надто маленькі, а в іншого — надто великі. Виходило, що мовчазний англієць, боязливіший за свого товариша, а може, менш жорстокий від нього, допоміг жінці порятувати непритомного від небезпеки.

— Так, — мовив понуро наш інженер, коли ми сідали в потяг, щоб повернутися до Лондона, — це для мене добра наука! Я втратив пальця й п’ятдесят ґіней, а що дістав?

— Досвід, — відказав, сміючись, Холмс. — Він може стати вам у пригоді. Вам треба лише перекласти його на слова, щоб на все життя здобути славу чудового оповідача.